

נזקי אדם במקרא *

בין שלוש פרשיות

הנזיקין בפרשת משפטים

משפטי התורה על נזקי גוף שבין אדם לאדם כתובים בתחילת פרשת משפטים. ניתן להבחין שמלבד החלוקה הגלויה בתוכן המשפטים בין המקרים השונים, ישנה גם חלוקה סגנונית בתיאור האירוע.

תחילת משפטי ההריגה בשפה משפטית, שמתארת את המקרה בצורה כמעט מופשטת:

מִכָּה אִישׁ וְמֵת מוֹת יוֹמָת: וְאִשֶּׁר לֹא צָדָה וְהֶאֱלֹהִים אָנָּה לִיְדוֹ וְשִׁמְתִי לָךְ מְקוֹם אֲשֶׁר יָנוֹס שְׁמֹה: וְכִי יִזַּד אִישׁ עַל רֵעֵהוּ לְהַרְגוֹ בְּעֶרְמָה מֵעַם מִזִּבְחֵי תִקְחֶנּוּ לְמוֹת: וּמִכָּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוֹמָת: וְגַנֵּב אִישׁ וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא בְיָדוֹ מוֹת יוֹמָת: וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוֹמָת: (שמות כא, יב-יז)

בכל אלו אין התורה נותנת רקע לסיפור, אלא רק את התמצית המשפטית הנחוצה. ההכאה המוות והזדון.

לעומתם בהמשך הפרשה התורה מרחיבה בסיפור המעשה:

וְכִי יִרְיֶבֶן אָנָשִׁים וְהָפָה אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן אוֹ בְּאֶגְרֵת...:

וְכִי יִכֶּה אִישׁ אֶת עַבְדּוֹ אוֹ אֶת אִמָּתוֹ בְּשֶׁבֶט וּמֵת תַּחַת יָדוֹ נָקַם יִנָּקֶם:

וְכִי יִנְצֹוּ אָנָשִׁים וְנִגְפּוּ אִשָּׁה הָרָה וַיִּצְאוּ יְלָדֶיהָ וְלֹא יִהְיֶה אֶסוֹן...: וְאִם אֶסוֹן יִהְיֶה...: (שמות כא יח-כה)

כולם מתארים מקרה ודין רחבים יותר מההיגד המשפטי. א. התייחסות לסיפור שמאחורי ההכאה – כי יריבון וכי ינצו. ב. לאופן ההכאה – באבן או באגרופ, בשבט, ונגפו. ג. לרגש הנלווה לעונש – נקום ינקם. ד. שיפוט מאורע הנזק – אסון.

הניגוד בין הפרשיות מקשה על האפשרות שהתורה נותנת רק רקע לסיפור. בפשטות נראה שאופן ההכאה והשיפוט שבעקבותיה הם הגורמים לדין המיוחד שנאמר עליה בתורה, ובמקרה שיחסרו ישתנה הדין.

* להערות: moshegreenhut@gmail.com

לפי זה, הנאמר בפסוק יב "מִכָּה אִישׁ נִמְתּ מוֹת יוֹמֵת" הוא מוחלט לכל אופן של הכאה, כפי שהוגבלה בפסוק יג למזיד ולא לשוגג. אולם הדין שבפסוקים יח-יט שונה, בהתאם לסיפור שאירע. שהרי כך אומרת התורה:

וְכִי יִרְיֶב אֲנָשִׁים וְהָקָה אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן אוּ בְּאֶגְרֵף וְלֹא יָמוּת וְנִפְלַל לְמִשְׁכָּב: אִם יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל מִשְׁעֲנֵתוֹ וְנָקָה הַמִּכָּה רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרָפָא יִרְפָּא: (שמות כא, יח-יט)

פסוק יט מלמד שכאשר התהלך המוכה על משענתו 'ונקה המכה' - אינו נענש. אולם בפסוק יח מבואר שדין זה הוא במקרה של מריבה. כיצד הדין בהכאה שאינה מתוך מריבה? ייתכנו שתי אפשרויות.

א. הכאה במריבה חמורה יותר, ולכן רק בהכאה שבמריבה ממתנינים עד שיתהלך בחוץ על משענתו. ואילו בהכאה סתמית נפטר מיד כשנפל למשכב, אפילו מת בסוף¹.

ב. הכאה במריבה קלה יותר, לכן היוזם הכאה בלי מריבה נהרג גם כאשר המוכה לא מת, ורק כשההכאה הייתה תוך כדי מריבה, באשמת שני הצדדים, פטור המכה אם המוכה מתהלך על משענתו.

יש לדחות את שני ההסברים.

הראשון אינו סביר. על פניו הכאה מתוך כעס שבמריבה קלה יותר. מלבד זאת, מהכתוב בפסוק כא אצל עבד, "אֲךָ אִם יוֹם אוּ יוֹמִים יַעֲמֵד לֹא יָקָם כִּי כִסְפוֹ הוּא", יש ללמוד שהמכה את מי שאינו כספו חייב מיתה גם אם נפל למשכב ומת רק לאחר זמן.

ההסבר השני סותר את הכתוב בפסוק יב 'מכה איש ומת מות יומת' משמע אם הכה ולא מת לא יומת. [חוץ ממכה אביו ואמו שבפסוק טו²].

אולם נראה שההסבר השני נכון חלקית, וההנחה הנכונה היא שהכאה בשעת מריבה קלה יותר, כפי שמסתבר³. וכך שיעור הדברים: אמת שאין אדם חייב מיתה כשהכה בלי מריבה אם לא הרג. אבל התורה אומרת 'ונקה המכה' שהמכה פטור לגמרי, ודין זה אמת רק כאשר

¹ בסנהדרין עח: דרש ר' נחמיה מונקה המכה, שכל שאמדוהו לחיים ואח"כ הכביד פטור, אולם במקרה כזה אין הבדל באופן ההכאה.

² אפשר לפרש שהשינוי במכה אביו ואמו הוא שחייב מיתה גם בשוגג. אולם הלשון השווה והשונה מכה איש ומת מות יומת, מול מכה אביו ואמו מות יומת שמשמיט את 'ומת' משמע שמכה אביו ואמו חייב גם כשלא מת. גם מהסדר 1. מכה אביו ואמו. 2. גונב איש ומכרו. 3. מקלל אביו ואמו, נראה שהתורה מחברת כאן שלושה דברים שמעמדם כלוקחים את נפשו של אדם למרות שאינם לוקחים אותה, הכאת וקללת אב ואם, וגניבת החירות, בשניהם פוגע המכה באנושיות האדם בצורה המקבילה למוות. נראה שהסדר שלהן מלמד גם על גונב איש ומכרו, שליטה על אדם אחר אינה אפשרית, והאופי היחיד שהתורה מכירה בו מבחינתה הוא אופי של הורות, כאן משווה התורה בין הכן שאינו מכיר בהוריו, לאדם שהופך את עצמו להורה כוחני של אחר, וקובעת ששני המקרים שווים לחייב מיתה.

³ בעיקרון יש לדון שההורג תוך מריבה פטור. וראה להלן? כ"כ הרא"ש ב"ק? שבמריבה כל אחד מהצדדים אינו רודף. וכן יוצא מהקושיא מדוע אינו נחשב רודף אחר חברו עד שיפטר מדמי ולדות, והתשובה לכאן מפני שלא ניתן להצילו בנפשו.

ההכאה הייתה במריבה, אבל כשההכאה הייתה בלי מריבה מוקדמת ובאחריות מלאה של המכה, יש להעניש אותו.

לפי זה 'ונקה המכה' מתפרש שלא יקבל שום עונש, אפילו לא עונש קל. אילו לא היה 'נקי' היה מקבל עונש חלקי שלא נתפרש בתורה, לפי שאינו קבוע אלא כפי החלטת בית הדין. לשון 'נקי' במשמעות 'פטור לגמרי' מצינו בפרשת כי תצא "כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה לֹא יֵצֵא בַּצֶּבֶא וְלֹא יַעֲבֹר עָלָיו לְכָל דָּבָר נָקִי יִהְיֶה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אַחַת:"⁴. 'נקי' מייצג את מי שפטור לגמרי, אינו יוצא וגם לא עובר עליו דבר. אינו מחויב אפילו בצורה חלקית.⁵

הכאה במריבה ושלא במריבה

הקו שהכאה תוך מריבה קלה יותר ממשיך בפסוק כב. הדינים העולים בסיכום הפסוקים הם, תשלום לבעל על הוולדות, ובמקרה של מוות או נזק - נפש בנפש עין בעין.

אולם התורה אינה מלמדת את דין עין תחת עין במקרה של מריבה סתמית, אלא במקרה משוכלל "וְנִגְפוּ אִשָּׁה הָרָה וַיֵּצְאוּ יְלָדֶיהָ וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן ... וְאִם אָסוֹן יִהְיֶה וְנִתְּמָה נֶפֶשׁ תַּחַת נֶפֶשׁ: עֵינַי תַּחַת עֵינַי ..."⁶. הביטוי 'אם יהיה אסון' משמע שרק כאשר היה אסון דנים את הדין החמור הזה ולא כאשר לא היה אסון. אם כן, מהו 'אסון' זה?

מן הגמרא⁷ נראה שאסון משמעו מוות. אולם כאן בכתוב כולל אסון לא רק מוות אלא גם פגעים אחרים, כפי שכתב הגר"א באדרת אליהו. הגר"א פירש 'אסון' כנזק גופני, אולם קשה לפרש כן, שהרי לכל אחד מהנזקים האלו יש שם בפני עצמו: נפש, עין ופצע.

בפשטות 'אסון' פירושו נזק שקרה בהפתעה. כדברי יעקב "וּקְרָאָהוּ אָסוֹן בְּדֶרֶךְ"⁸, כשכוונתו שלא תועיל כל שמירת האחים לפי שהדרך מזמנת הפתעות, ונזק שקורה בהפתעה אי אפשר להתגונן מפניו.

לכן 'אסון' כאן מתייחס לנזקי האשה, וככתוב בתיאור המקרה 'ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה'. הפגיעה באשה היא אסון מפני שהיא פגיעה מפתיעה ולא מתוכננת במי שנקלע למריבה. וכך יתפרש הפסוק: אם היכו איש את רעהו יש לשפוט בזה משפט מקומי ואין לקבוע כלל, מפני שכל אחד הטיל את עצמו למריבה והוא אשם כמו רעהו⁹. אולם כשהיכה אשה שאינה בכלל הריב, אלא שנקלעה למקום, ניתנת נפשו בעד נפשה ועינו בעד עינה¹⁰.

⁴ דברים כד, ה.

⁵ אולם בכתובות לג: וכי תעלה על דעתך שזה מהלך בשוק וזה נהרג? אלא מלמד שחובשין אותו, ואי מית - קטלינן ליה, ואי לא מית - שבתו יתן ורפא ירפא. הרי שפירשו 'וניקה' מכאן ולהבא, מול המצב הקודם שלא היה נקי אלא תלוי ועומד.

⁶ שמות כא, כב-כד.

⁷ כתובות ל. כתובות לג: כתובות לז. ועוד.

⁸ בראשית מב, לח.

⁹ אשמה משותפת מצינו בפרשה עוד בריב של שוורים 'ומכרו את השור החי וחצו את כספו' חוץ משור נגח שתולים בו את האשמה.

¹⁰ גם התנאים למדו שאסון מתייחס למות האישה, ולא למות איש ריבו. שהרי רבי ורבנן למדו מכאן הלכות לנתכוון להרוג את זה והרג אחר (סנהדרין עט.). ורק לדעת תנא דבי חזקיה דחקו תוס' כתובות לה. ש'ולא יהיה אסון' שולל שהתכוון לחברו, וגם לדבריהם 'ואם אסון יהיה' מדבר על האשה.

בהבנה זו, 'נפש תחת נפש עין תחת עין'. נאמר בתורה רק ביחס לנפש של מי שחף מכל אחריות למריבה, שהעונש על נזקו הוא מידה כנגד מידה. ואילו מי שאחראי למריבה, גם אם הוא ניזוק בה יותר, אין על מכהו עונש כה חמור.

הנזיקין בפרשת אמור – בעקבות המגדף

וְנִקְבַּ שֵׁם ה' מוֹת יוֹמֵת רְגוֹם יִרְגְּמוּ בוּ כָּל הָעֵדָה כַּגֵּר כַּאֲזָרְחַ בְּנִקְבוּ שֵׁם יוֹמֵת: וְאִישׁ כִּי יִכֶּה כָּל נֶפֶשׁ אָדָם מוֹת יוֹמֵת: וּמִכָּה נֶפֶשׁ בְּהֶמְהָ יִשְׁלַמְנָה נֶפֶשׁ תַּחַת נֶפֶשׁ: וְאִישׁ כִּי יִתֵּן מוֹם בְּעַמִּיתוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה כֵּן יַעֲשֶׂה לוֹ: שֹׁכֵר תַּחַת שֹׁכֵר עֵינַי תַּחַת עֵינַי שֵׁן תַּחַת שֵׁן כַּאֲשֶׁר יִתֵּן מוֹם בְּאָדָם כֵּן יִתֵּן בוֹ: וּמִכָּה בְּהֶמְהָ יִשְׁלַמְנָה וּמִכָּה אָדָם יוֹמֵת: מִשְׁפָּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם כַּגֵּר כַּאֲזָרְחַ יִהְיֶה כִּי אָנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם: וַיִּדְבַר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּצִיאוּ אֶת הַמִּקְלָל אֶל מַחוּצַי לַמַּחֲנֶה וַיִּרְגְּמוּ אֹתוֹ אֲבָן וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה: (ויקרא כד, טז)

הפרשה מלמדת 'כאשר עשה כן יעשה בו', 'כן ינתן בו', כעונש למכה. על פניו, דינים אלו מתייחסים ישירות למקרה של המריבה בין בן האשה הישראלית לאיש הישראלי, ומלמדים את ההלכה לתוצאות שונות שיכולות להיות למריבה זו, הריגה, הכאה ונזקי בהמה. אם כן 'כאשר עשה כן יעשה לו' אמת גם בנוק שבעקבות מריבה, בניגוד למבואר שבפרשת משפטים עין תחת עין נאמר רק למי שהכה את הנקלע למריבה זו.

עיון בגוף הפרשה יכול ללמד את פשר ההבדל.

על פניו דיני הנזיקין אינם קשורים לפרשה זו, ולא היו צריכים להיכלל בה. ובכל זאת הם כלולים בשילוב מושלם ומשוכלל עם ההלכה שהמתין משה לשמוע, דין המקלל.

בפשטות מתפרש שהתורה אומרת: כשם שאילו המריבה הסתיימה אחרת והיה הגר ניזוק היו לו את הזכויות שיש לישראל, כך הוא מצווה בכל החובות של ישראל, וכשגידף חייב מיתה. לפ"ז אין קשר תוכני בין דין המגדף לדיני הנזיקין שנשנו עמו, אלא רק קשר צדדי, דיני נזיקין הם הדוגמא להשוואת מעמד הגר והאזרח.

אולם נראה שדין המגדף ודיני הנזיקין מבטאים את התפיסה שבגללה דיני הנזיקין בפרשה מופיעים עם המגדף.

כך מתארת התורה את סיפור המריבה:

וַיֵּצֵא בֶן אִשָּׁה יִשְׂרָאֵלִית וְהוּא בֶן אִישׁ מִצְרַיִ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּנְעֻזוּ בְּמַחֲנֶה בֶן הַיִּשְׂרָאֵלִית וְאִישׁ הַיִּשְׂרָאֵלִי: וַיִּקְבַּ בֶן הָאִשָּׁה הַיִּשְׂרָאֵלִית אֶת הַשֵּׁם וַיִּקְלַל וַיִּבְיֵאוּ אֹתוֹ אֶל מֹשֶׁה וְשֵׁם אָמוֹ שְׁלֵמִית בַּת דְּבָרִי לְמֹשֶׁה דָּן: (ויקרא כד, י-יא)

מדוע קילל בן האשה הישראלית את ה' תוך כדי מריבה?

חז"ל לימדו שהמריבה הייתה על החניה במחנה, האם בן האשה הישראלית ישראלי מספיק כדי לחנות במחנה. מסתבר, שבמהלך המריבה אמר האיש הישראלי בכעסו לבן האשה

הישראלית, לך מכאן! אין לך חלק במחנה של ה'! ה' בחר בישראל ואתה אינך מהם! בן הישראלית הגיב בכעסו וקילל את ה'.

כלומר, הישראלי הביא לו סיוע למריבה, את ה'. ובן הישראלית דחה את הסיוע, בקללה. הפרשה הניתנת בעקבות הסיפור מתארת את ההלכות לכל מקרה שבו אחד הניצים במריבה מערב במריבה מישהו אחר.

בין כשעירב את ה' וקיללו - שהתורה אומרת עליו 'אלקיו' בלשון אישית, באופן שאין במקרא על אדם מסוים אלא על עם ישראל ככלל, וודאי שלא על עבריין. ונימת הדברים היא, הוא הרי מקלל את אלקיו, לא את אלקי חברו שהוא כועס עליו ורוצה לפגוע בו, אלא את אלקיו שלו. לכך מדמה התורה את מי שהכה את חברו או את בהמתו¹¹. בכל אחד מאלו הוא כמערב מישהו שאינו קשור למריבה, ולכן נענש עין תחת עין.

השינוי מהדין שבפרשת משפטים, מובן ממילא. אחר שניתנו חוקי הקדושה משתנית התפיסה של האדם, ומציאותו היא מרוממת וגבוהה מעל בחירתו לריב עם חברו. כשם שהתורה אוסרת לתפוס את הגוף ככלי להביע את תחושות האדם ולכתוב עליו כתובת קעקע, כך היא אוסרת לומר שגוף האדם צריך ללקות בעקבות המריבה. לכן לעולם נתפס שהמכה את חברו, אפילו כשהוא עמו במריבה, מכה מישהו אוטונומי, ולפיכך דינו עין תחת עין, כדין המכה את האשה שנקלעה למריבה בפרשת משפטים.

ספר דברים – מזיקין מיוחדים

בספר דברים לא נתפרש עונש המזיק הרגיל שנתפרש קודם, אלא שני מקרים של מזיקים אחרים. עדים זוממים¹² ואשת המוכה.

בעדים זוממים:

וְלֹא תַחֲוֹס עֵינֶיךָ נֶפֶשׁ בְּנֶפֶשׁ עַיִן בְּעַיִן שֵׁן בְּשֵׁן יָד בְּיָד רֶגֶל בְּרֶגֶל: (דברים יט, כא)

באשת המוכה:

כִּי יִנְעֻזוּ אַנְשִׁים יַחְדָּו אִישׁ וְאָחִיו וְקָרְבָּה אִשָּׁת הָאָחֵד לְהַצִּיל אֶת אִשְׁתָּה מִיַּד מִפְּהוּ וְשִׁלְחָה יָדָהּ וְהִחְזִיקָה בְּמִבְשָׁיו: (דברים כה, יד)

הביטוי המיוחד לספר דברים הוא 'לא תחוס' המקדים לעונשיהם. בשני המקרים יש מקום לחוס, והתורה מזהירה שלא לעשות כן. הבדל בין המקרים בכך שבעדים זוממים העונש הוא באותה רמה של החטא 'עין בעין' ואילו באשת המוכה העונש חמור יותר 'וקצותה את כפה'.

¹¹ התורה אומרת על נפש הבהמה בתחילה 'נפש תחת נפש' ובסוף 'מכה בהמה ישלמנה'. חציה השני של הפרשה מתאר את היישום המקביל לחוק העקרוני. אולם התורה מלמדת כאן שהכאת הבהמה דורשת עונש מידה כנגד מידה, ורק מתקימת בתשלום, ואינם כנזק של חפצים.
¹² בפשט אפשר לפרש שהנענש הוא השוכרם.

הצד השווה שבעדים זוממים ובאשת המוכה, שאדם שלישי התערב בסכסוך קיים כדי לפתור אותו לפי דעתו¹³. בשני המקרים יש מקום לראות בהתערבות מעשה ראוי: עדים היודעים את האמת ומתערבים גם אם בכלים שאינם ראויים, ואשה המתערבת ומגינה על בעלה המוכה. התורה מלמדת שלא לראותם כך, אלא כמזיקים שאין לחוס עליהם. להיפך, יש לראות את התערבותם על הריב באור הנכון, ולא לחוס עליהם.

והדין האמור בשניהם אחד: ההתערבות על הריב פועלת הפוך. במקום לעשות את זה שהתערבו נגדו לניזוק על ידי התערבותם, ההתערבות דווקא פועלת לדון את גופם שלהם כחלק מתמונת הריב, על פי מבטם, ולהחיל את העונש עליהם. עין בעין שן בשן. ויותר מכך על אשת המוכה: וקצותה את כפה, כפה שנשלחה אל הרב עם בעלה.

בעצם התורה קובעת שהמתערב במריבה, שם את עצמו כחלק ממנה, ועליו לקחת את הסיכון שמידה כנגד מידה תפעל גם כנגדו.

מבט זה מוסיף על המבט שבפרשת אמור בכך שעצם ההתערבות, והעמידה נגד גופו ונפשו של האחר, גם בלי תוצאות מובהקות [בעדים זוממים – מהלכה, ובאשת המוכה – מהכתוב] מעמידה את נפשו וגופו של המתערב תחת נפש האחר, עינו הופכת להיות במקום עינו של זה שביקש להזיק לו, והיד השלוחה למבושי האיש, נקצצת.

עין תחת עין ממון

עולה מן הדברים. בניגוד להבנה הפשוטה שדין 'עין תחת עין' קובע את העונש המתאים לכל נזק, שדינו במידה כנגד מידה, אין הדבר כן. ובעצם אין עונש זה מתאים אלא לנזק מיוחד, שבו עצם ההתייצבות של המזיק כנגד הניזוק יכולה להתבצע. כך נאמרו הדברים בפרשת משפטים, אלא שבפרשת אמור התחדש שמעורבותו של אדם במריבה אינה כוללת את גופו, והפגיעה בגופו היא עירוב של מי שאינו קשור למריבה. בספר דברים התווסף שעצם העמידה כנגד חברו להזיקו היא כנזק, והיא מכריחה להעניש את המזיק עין בעין ולמנוע את עמידתו מול חברו גם בענישת גופו.

נראה שיש בזה לפרש קצת את מה שפירשו חז"ל עין תחת עין בממון. חז"ל מפרשים בכל המקומות שנאמרו עונשי גוף אלו, שהינם עונשי ממון¹⁴. הקושי בכך כפול, הן מצד הניגוד בכלל לפשט הכתובים, והן מבעיות פרטיות העולות מפירוש זה. 'לא תחוס', שמתפרש בדרך כלל באיסור להחליף את העונש, כמו בעיר הנדחת ובמסית, מתפרש כאן בדרך אחרת, כשלא ברור מה צריך להזהיר שלא לחוס על התשלומים. 'עין בעין' שבעדים זוממים צריך להתפרש פעמיים ממון, שהרי גם הזממה עצמה היא על עונש ממון.

¹³ כנאמר בעדים זוממים והצדיק את הצדיק והרשעו את הרשע, וכפי' חז"ל עדים שהצדיק את הצדיק והרשעו את הרשע.

¹⁴ ובכלל זה גם 'נפש תחת נפש' לדעת רבי בסנהדרין פב:?

בעיקר העניין הלכו הראשונים בשתי דרכים. רמב"ם כתב בהקדמה לפירוש המשנה ובהלכות חובל ומזיק¹⁵ שהיא הלכה למשה מסיני לפרש כן¹⁶. והכוזרי¹⁷ נקט שעצם דרשת חז"ל כסנהדרין בלשכת הגזית היא המשך מתן תורה. הגמרא בבא קמא¹⁸ דנה בדבר בטיעונים מ-3 סוגים:

1. בעיות הגינות בעין תחת עין. 2. דרשות ממקומות אחרים ומייתורים שהדין מתקיים בממון. 3. היתר לשלם ממון ככופר. אבן עזרא, רמב"ן והגר"א נקטו שפתרון הכתובים הוא שאפשר לקחת כופר, ולכן חובה לקחת כופר. ומשמע בגמרא שלא הוצרכו להלכה למשה מסיני לפרש דבר זה.

יש לומר מעתה שהקו של חז"ל הוא הרחבת הקו של התורה, המדובר לעיל, בכיוון ההפוך. התורה אינה מאפשרת לגופו של אדם להיות חלק ממריבה. כך נאמר בתורה בגופו של ניזק. הגיון זה נכון גם על גופו של מזיק. גם הוא אינו מתאים לעמוד בענישה ולהפוך להיות חלק מהמריבה שקרעה את גופו של חברו וסימאה את עינו. גם גופו של המזיק אינו מתאים להיות מטרה כדי לשלם בה את תשלומי הנזק ואת ההגנה על הנזק, ויש לקיים הגנה זו בדרך אחרת. איזו היא דרך זו? יש להראות על פי סדר הפרשיות של הנזק בפרשת משפטים:

1. הכאת עבד בשבט. אם יום או יומים יעמוד לא יוקם כי כספו הוא.

2. הכאת אשה הרה. עין תחת עין.

3. הכאת עבד בשן ועין. לחפשי ישלחנו.

הפרידה התורה את פרשיות הכאת העבד ושתלה ביניהם את הכאת אשה הרה. בשתי הכאות התורה מקבילה את ההכאה לכסף. זכות האדון בעבדו מצילה אותו מנקמה כשהעבד עמד יום או יומים. וזכות העבד המוכה נותנת לו את חירותו בעד שינו ועינו. על פניו, ביניהם נתנה התורה את המקרה שכסף אינו מציל ויש לתת עין תחת עין דוקא. יתכן שהסיבה שכסף אינו יכול להציל היא זו שנתבארה לעיל, שהכאת העבד מגיעה בהקשר של עבדותו¹⁹ ולכן 'כספו הוא' יכול לפטור ממוות, ואפשר לשלם בחירות תמורת השן. ואילו הכאת האשה אינה מגיעה בשום הקשר, וכדלעיל. אולם ניתן לראות שלפחות מבחינה עקרונית יכול הנזק להיות מומר בכסף ובחירות.

¹⁵ פרק א הלכה ו.

¹⁶ ובמו"נ ג מא משמע שכתב אחרת, ותמהו ע"ז רש"ט ובעקידה פרשת משפטים.

¹⁷ מאמר ג אות מא; ועל נזקי ממון בסוף אות מו.

¹⁸ דף פג עמוד ב.

¹⁹ כדיוק רמב"ם (רוצח ב יד) מבשבת שדוקא הכהו במקל, אבל המכה הכאת רציחה באבן אין בו דין 'יום או יומיים'.